

^ Pikk Maja. Hiiumaa Muuseumi peahoone asub majas, kus kuni 20. sajandi keskpaigani elasid Hiiu-Kärdla kalevivabriku direktorid. Rahvasuus kutsusti seda Pikaks Majaks. 1830–40. aastail ehitatud üle 60 meetri pikkune hoone on pikim tänaseni säilinud puumaja Kärdlas. Nõukogude perioodil paiknesid hoones erinevad valitsemisasutused, sealhulgas haridusosakond ja raamatukogu. Siin korraldati ka pidulikke abielutseremooniaid. Ehitismälestis.

ALEVITE PÄRLEID

HIIDLASTE LINN KÄRDLA

Heiki Pärdi

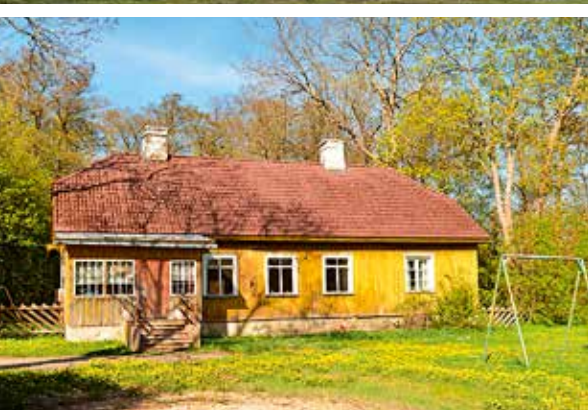
FOTOD: AUTORI KOGU

Kunagine rootslaste küla hakkas jõudsalt kasvama 1830. aastal, kui Ungern–Sternbergide kalevivabrik Suuremõisast Kärdla üle toodi. 1844. a hakkas vabriku direktor parun Robert Eginhard von Ungern–Sternberg tööliste majade ehitamiseks laenu andma. Nõnda kujunes Kärdla välisilme teistest toonastest Eesti tööstusasulatest sootuks erinevaks, sest siin elasid töölised suurte barakkide asemel väikestes eramajades. 1849. a ehitati Kärdlasse sadam. Kalevivabrikule oli sadam vajalik kaubaveoks ning alevirahvale ühenduse pidamiseks mandriga.

› Meistrite maja (Vabrikuväljak 2).
Ehitatud 19. sajandi esimesel poolel
kalevivabriku meistrite elamuks,
Kärdlale omase hoonetüübi näide.
Ehitismälestis.

‹ Meistrite maja. (Vabrikuväljak 2A).
Ehitatud 19. sajandi esimesel poolel
kalevivabriku meistrite elamuks.
Nõukogude ajal oli siin lasteaed.
Ehitismälestis.

‹ Endine kalevivabriku tööliste
maja (Vabaduse 3) on ehitatud
arvatavasti 1840. aastate lõpus.
Hüüdnime „korstna-maja”
päritolu on ebaselge: kas linna
vanim korstnaga maja või
viimane maja, mis korstnad sai.
Ehitismälestis.

‹ Villaaait sadamas, ehitatud
1860. aastail. Ehitismälestis.

› Sadamaait, ehitatud
1850. aastail. Ehitismälestis.

1861–1863 ehitati eestikeelsete jumala-
teenistuste pidamiseks luteriusu
koguduse kivist kirik. Baptistipalvela
valmis 1895. a.

19. sajandi lõpuks oli Kärdla kaju-
nenud päris esinduslikuks ja oma-
näoliseks aleviks. A. Richteri aadressi-
raamatu järgi oli 1900. aastal Kärdlas
204 maja 1721 elanikuga. Alevikus
oli tänu kalevivabrikule tervishoid
ja haridus hästi korraldatud. Haigla
asutati Kärdlasse 1844, töötas vabriku-
apteek, tegutses ämmaemand. Vabriku-
haiglat ja kaht haigekassat pidas
ülal vabrik, kusjuures vabriku-
töölisi raviti tasuta. Vabrikul oli Kärd-
las kolm kooli: üks ametnike ja saksa
laste jaoks ning eraldi poiste kool
ja tüdrukute kool tööliste lastele.

< Kivikirik ehitati 1861–63 kalevivabriku tööliste jaoks varasema väikese puust kabeli asemele. Klassitsistliku välisilmega, lameda viilkatusega hoone oli algselt avarate kellaluukidega õhuline viilutorn. 1929. a ehitati uus maast algav läänetorn, mis varjab täielikult algturni. Ehitismälestis.

> Endine politseimaja (Uus 22) on ehitatud arvatavasti 19. sajandi keskpaiku. Alates 1961. aastast töötas siin lasteaed, praegu tühi.

Vabrikul oli ka oma tuletõrjeüksus. Kärdlas oli laulukoor, puhkpilliorkester ja tüdrukute keelpilliorkester. Alevikus tegutses kaks erapoodi ja kaks vabrikupoodi (sh raamatupood) ning kaks õllepoodi. Käsitöolistest töötasid siin pagar, lihunik, plekksepp, sepp, meesterätsep, naisterätsep, kaks kingseppa ja kellassepp.

Eesti Vabariigi ajal kalevivabriku äri enam nii hästi ei läinud, sest suur Venemaa turg oli kinni. 1920. a anti Kärdlale omavalitsusliku alevi õigused. 1922. a elas siin 1592 inimest, maju oli 324, neist 316 olid puust. Majad olid väljast enamasti laudadega vooderdatud ja värvitud või krohvitud. 417 korterit valgustati petroooliga, 20 korteris oli elekter.

> Kaupmees Nigolas Mähle maja. Tiigi tn 21 asuv algselt elumajaks ehitatud puitmaja pärineb 20. saj algusest. Majas oli ka kauplus. Peale I maailmasõda müüdi maja alevile, kes kasutas seda kohtumajana kuni 1990. aastate alguseni, praegu eravaldukes. Erandlik elamuarhitektuuri näide Kärdlas: lameda kaldega katus, fassaadidel rikkalik saelõikeline dekoor, profileeritud laudis, piirdelaudadega aknad, kauni profileeringuga korstnapitsid. Ehitismälestis.

> Endises postijaama hoones (Põllu 1) on hiljem olnud arvukalt erinevaid ärisid ja asutusi (kool, poed, söökla, juuksur, kosmeetik, praegu päevakeskus).

< Murdkatusega, 1920. aastail tüüpiline alevimaja (Rookopli 2) renoveeriti 2010. aastail uhkemaks kui see viimati oli, muuhulgas lisati vasakusse otsa viietahuline katuserõduga veranda.

◁ Ärihoone (Keskväljak 5) on ehitatud 1928. aastal Kärkla Tarvitajate Ühingu poe- ja kontorihooneks. Maja püstitati arhitekt Arnold Väli kavandi järgi. Kahekordne tahutud palkidest ja suurte akendega ehitus, mis mõni aeg hiljem kaeti horisontaalse ja vertikaalse laudvooderdisega. Valtsplekist kelpkatusel on 1920.–30. aastate Eesti arhitektuuris populaarsed olnud nn sidrunaknad. Ehitismälestis.

◁ Koolimaja. Ehitatud 1930 arhitekt Jaan Võsu projekti järgi, millele 1970. aastail ehitati silikaattellistest juurdeehitus. Plekk-katusel olid nn sidrunaknad. Ehitismälestis.

◁ Tuletõrjemaja ehitati 1930. Hoones on kogu aeg tegutsenud tuletõrjeasutused.

Käimla puudus 129 korteril. Alevis oli rohkearvuliselt arteesiakaevu. Kalevivabrikus töötas ligi 300 inimest, samas oli ka jahu- ja saeveski. Siin töötas kõrgem algkool kahe keskkooliklassiga. 1930. a ehitati alevisse uus moodne avar puidust koolimaja, mis praegu on Kärkla Põhikooli kasutuses.

1938. a sai Kärkla koos kõigi teiste Eesti alevitega endale linnaõiguse, elanikke oli siis 1504. 1941. a põletasid taganevad Vene väed maha kalevivabriku, 1944 purustati sadam.

1946. a sai Kärklast maakonnakeskus ja 1950 rajoonikeskus. Uue seisundiga koos hakkas Kärklast kujunema endisest mitmekesisema sisuga väikelinn. Siia ehitati hulk rajoonikeskusele vajalikke avalikke hooneid – haiglakompleks, mitu kauplust, saun-võõrastemaja ja loomulikult, lisaks individuaalelamuile, hulk suuri kortermaju. Päris oluliselt mõjutas Kärkla arengut ka kolhoos Hiiu Kalur. Elanike arv kasvas 20. sajandi lõpuks üle 4000, 21. sajandi alguseks on elanike arv langenud taas alla 4000.

Tänapäevalgi loovad kalevivabriku-aegsed väikesed puitmajad Kärklale iseloomuliku ilme.

▷ Apteek-elumaja on ehitatud 1935, suurepärase näide 1930. aastate väikelinna-aleviarhitektuurist. Huvitav on hoone stiilse uksega peasissekäik. Ehitismälestis.

> Elektriijaama peahoone koos väravamajaga. Kärkla elektriijaam on ehitatud ajavahemikus 1954–1979. Eesti Põllumajandusprojektis tehtud projekti järgi. Väravahoone on ehitatud 1968 Rein Teimani projekti järgi. Ehitismälestis.

~ Modernistlik 1960. aastate stiilis ehitatud elektriijaama direktori auto varjualune. Ehitatud 1965. Richard Mihelsoni projekti järgi eelkõige jalgrataste varjualuseks. Ehitismälestis.

19. sajandi II poolel hakkas Kärklas arenema kultuurielu – asutati laulu- ja pilliseltsid, raamatukogu, kalameeste selts, vabatahtlik tuletõrje. Tööle hakkasid telegraaf ja postijaam.

20. sajandi esimesel poolel kujunes Kärdlas ilus madalate puumajadega aedlinn. Sellisena on ta ka tänaseni säilinud, kuigi uusi ja teist tüüpi hooneid on viimastel aastakümnetel juurde ehitatud.

Kärdlas on riikliku kaitse all 26 ehitismälestist.

Kärkla tüüpilisest töölistmajast saab pikemalt lugeda Pööningu suvenumbrist (2019).

KASUTATUD KIRJANDUST:

PAUSKA, T. Kärkla, hiidlaste linn. Tallinn, 1988.

Läänemaa tervishoiuline kirjeldus. Toim A. Rammul. 1929.

^ Kunagi on selles punasest tellisest karpmajas (Vabaduse 15) töötanud pesumaja, viinapood ja Adramad-ruse publi. 2017 avas siin ukse Wabriku publi ja õllekoda.

< Liigendatud ilmega post-modernistlik ärihoone (Tiigi 5) iseloomustab hästi 1990. aastate arhitektuurimoodi. Projekti autor on kohalik arhitekt J. Rohusaar.